

Kütahyalı Vasfî Dîvânında Bitki ve Hayvan İsimleri Üzerine Bir İnceleme

A Study Of Herbs And Animals' Names In Kutahyalı Vasfi's Divan

ÖZET

Bitkiler ve hayvanlar, tarih boyunca insanların hep ilgisini çekmiştir. Bu iki unsurun etrafında değişik inanç şekilleri bile oluşturulmuştur. Bazı bitkiler özellikle de hayvanlar kutsal kabul edilmiş hatta bunların etrafında değişik tapınma biçimleri şekillenmiştir. İlk insanlar tabiat olaylarını anlamlandırmada, yorumlamada bu unsurlardan faydalanmıştır. İnsanların bu iki unsur ile münasebeti sadece inanç boyutunda kalmamış, kendisini hayatın her alanında göstermiştir. Güzel sanatların bir kolu olan edebiyat da bitki ve hayvanların kendisine yer bulduğu bir alan olmuştur.

Klasik Türk şiiri bitki ve hayvan adlarının kullanımı açısından oldukça zengindir. Şiirlerde, şâirlerin çeşitli benzetme ilgileri kurma konusunda başvurduğu unsurların başında bitki ve hayvan isimleri gelmektedir. Özellikle sevgili ile ilgili benzetmelerde bu durum oldukça belirgindir. Bitki ve hayvan isimlerinin kullanımı şâirlere bu bağlamda büyük bir fırsat sunmaktadır. Şairler gerek sevgili ile ilgili kullanımlarda gerek dinî-tasavvufî konuların izahında gerekse sosyal hayata dair tasavvurlarında bu iki unsurdan sıkça yararlanmışlardır. Biz bu çalışmamızda XIX. asır divan şâirlerinden Kütahyalı Vasfî'nin divanını bitki ve hayvan adlarının kullanımı açısından inceleyeceğiz. İki bölüme ayırdığımız makalemizin birinci bölümünde bitkiler ele alınacak. İkinci bölümde ise hayvan adlarının kullanımını değerlendireceğiz. Her iki unsura dair örnekler verilirken divanda adı geçen bitki ve hayvan isimleri ile ilgili açıklamalar yapacağız. Makalenin sonuç bölümünde ise bitki ve hayvan isimlerinin kullanımı ile ilgili sayısal verileri göstereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kütahyalı Vasfî, Bitki, Hayvan, XIX. Yüzyıl

ABSTRACT

Herbs and animals have attracted people's attention during the history. Various belief systems were even built around these two components. Some herbs, especially animals were considered divine and different belief systems were shaped around them. Primitive men utilized these components in explaining and commenting natural events. People's relation to these two components wasn't only in faith; it took part in all fields of life. So, the literature, as a branch of fine arts, have become a field in which both herbs and animals had a part in it. Classical Turkish poetry is rich in using the names of herbs and animals. The names of herbs and animals are the primary components poets apply for building metaphor relations in their poems. This situation is clear in metaphors related to love. Using of herbs and animals' names gives poets a great opportunity in this context. Poets used frequently these two components respectively in cases related to love, explaining religious subjects and their imaginations about social life. In this study, we will analyze Kutahyalı Vasfî's divan, one of the poets in the 19th century, in terms of using herbs and animals' names. The herbs will be handled in the first part of the article. In the second part, we will assess the use of herbs and animals' names. While giving some examples about two components, we will make explanations about herbs and animals' names mentioned in divan. Finally, we will also reveal the digital data about the use of herbs and animals' names.

Keywords: Kütahyalı Vasfî, Herb, Animal, 19th Century

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı, bitki ve hayvan adlarının kullanımı açısından çok zengin bir edebiyattır. Bu edebiyat dairesi içerisinde eser veren şahsiyetler, özellikle de şâirler şiirlerinde bu iki unsurdan sıkça faydalanmışlardır.

Şâirler, bu iki unsuru gerek gündelik hayatta karşıladıkları anlam alanında gerekse anlatılmak istenen konu bağlamında ele almışlardır. Özellikle de sevgiliyle ilgili anlatımlarda bu iki unsur benzetmelik olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Tabii bu iki unsur arasında bitkilerin özellikle de çiçeklerin ayrı bir yeri ve önemi vardır.

“Divan şiirinin mevcut yapısı içinde yapılan bütün benzetme ve mecazlarda bitkinin tartışılmaz bir hakimiyeti söz konusudur. Bilhassa övülmek istenen kişinin – bu ister sevgili, ister bir devlet büyüğü, isterse manevi bir şahsiyet olsun- güzellik unsurları, değişik çiçek veya bitkilerle özdeşleştirilmiştir” (Çetindağ, 1999: 179).

Şaban Sarı¹

How to Cite This Article

Sarı, Ş. (2023). “Kütahyalı Vasfî Dîvânında Bitki ve Hayvan İsimleri Üzerine Bir İnceleme” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:111; pp:6946-6956. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.69898>

Arrival: 07 March 2023
Published: 31 May 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğretmen, MEB, Çorum, Türkiye

Bitkilerin divan şiirinde bu denli önemli olması ve çiçeklerin neredeyse her şiirin içerisinde kendisine yer bulması tesadüfi değildir. Bu bir medeniyet birikimi olarak değerlendirilmelidir. Türklerin Orta Asya bozkırlarında sürdürdükleri göçebe hayat, bitkilere özellikle de çiçeklere estetik bir nazarla bakmalarına pek müsait değildi. Zira göçebe hayatın beraberinde getirdiği bazı zaruretler – yer değişikliği, yerleşik hayattan uzaklık, savaşlar, göçler... - ve daha bir sürü şey onları bu bakıştan alıkoymakta idi. Ancak Selçuklular ve en mükemmel hâliyle Osmanlılarda kendini iyiden iyiye hissettiren merkezîlik ve bunun doğal sonucu olarak gelişen yerleşik şehir hayatı, bu durumu tam tersi bir istikamette değiştirmiştir. Artık bitkiler ve özelden çiçekler şehirli insanın hayatında önemli bir yer edinmiştir. Şâirler de bu durumdan etkilenmiş özellikle çiçekleri şiirlerinde estetik bir unsur olarak kullanmışlardır

Hayvanlar da divan şâirinin kullandığı bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Hem sosyal hayat içerisindeki algılanış biçimleri hem de şâirin elinde işlenecek bir malzeme olarak yer alması nedeniyle hayvanlar bu şiirde kendine yer bulmuştur. Hayvanların şekilleri, renkleri ve tarih boyunca taşıdıkları mitolojik anlamlar onları bir şekilde şiirin konusu yapmıştır. Bu konuda Ertap'ın (1996:1) şu değerlendirmesi konuyu açıklar mahiyettedir.

“Bir gurur sembolü olmasının yanı sıra savaşta ve ulaşımda en önemli yardımcı olan at, güç ve heybeti ifade edişiyile kutsal yerlerin bekçisi sayılan arslan ve koç; gökte bulunan Tanrı'ya ulaşma özlemine anlatan kartal, soyundan geldiğine inanılan kurt, sert doğa şartlarında kürkleriyle ısıtan geyik, samur, tavşan, sığır uzaktaki dostlarına haber ulaştırın güvercin vb. karada, denizde ve hayada yaşayan yüzlerce tür hayvanın Türk insanının hayatında daima önemli bir yeri olmuştur”.

Divan şairlerinin salt kendi dünyalarında sanatsal zevklerini tatmin etmeye çalışmadıkları aşıkardır. Onlar bir şâir olmanın yanı sıra çok iyi bir de gözlemcidirler. Çevrelerinde cereyan eden olayları takip etmekte, onlardan etkilenmekte ve dahi bunları malzeme olarak kullanmaktadır. Bitkiler ve bunların değişik halleri, renkleri, kokuları ve o toplum insanları için ifade ettiği anlam şâiri de etkilemekte ve şâir de ister istemez bunu malzeme olarak kullanmaktadır.

Bozkır kültüründe hayvanlara yüklenen bazı anlamlar, yerleşik hayata geçişle birlikte bitkilere yüklenmeye başlamıştır. Yine hayvanlar üzerinden anlatılan semboller yerini bitkilere ve bu bitkiler üzerinden oluşturulan bir semboller dünyasına bırakmıştır(Çetindağ,1999:180).

KÜTAHYALI VASFİ DİVANINDA BİTKİLER

Divan şiiri tarihi boyunca şâirler, farklı bitki isimlerini şiirlerinde kullanmışlardır. Şâirler, çeşitli benzetme ilgileri kurarak anlatımlarını bunlarla güçlendirmişlerdir. Buradan hareketle bitkilerin çağrışımsal anlamlarından istifade etmişlerdir.

Bitkiler içerisinde de özellikle çiçekler çok sık kullanılmıştır. Bu şâirler çiçek kelimesinin yanında bu anlama denk gelen ezhâr, şükûf; gonca ve gül kelimelerini de kullanmışlardır (Bayram,2007:211)

Kütahyalı Vasfi de klasik gelenek de olduğu gibi özellikle gazellerinde farklı bitki isimlerini kullanmıştır. Özellikle klasik şâirlerin sevgili ile ilgili teşbihlerde başvurdukları çiçekler, Vasfi'nin gazellerinde de kendini göstermektedir.

Biz de makalemizin bu bölümünde Kütahyalı Vasfi divanında yer alan gazellerdeki bitki isimlerini ve bu bitkilerin hangi anlam çerçevesinde kullanıldığını göstermeye çalışacağız.

Kütahyalı Vasfi Divanında Çiçekler

Kütahyalı Vasfi divanında kullanımını tespit ettiğimiz çiçekler“ *gonca(gül), semen (yasemin),lale, sünbül ve nergis.*”tir.

Gül(gonca): Divan şâirlerinin şiirlerinde yer verdiği çiçeklerin başında “*gül*” gelmektedir. Gül divan şiirinde rengi, kokusu, gonca halinde oluşu vb. özellikleriyle kullanılmıştır. Özellikle sevgili ile ilgili teşbihlerde onun yanağı, yüzü, dudağı bazen de kadeh ve kırmızı şaraba benzetilmiştir(Bayram,2007:217; Kurnaz, 1996:220)

Gül, şiirlerde aynı zamanda tazeliği ve çok çabuk solması hasebiyle de kullanılmıştır. Gül bu haliyle dünyanın ne kadar cazip görünse de gelip geçiciliğini anlatır. Aynı zamanda gül ile saba rüzgarı arasında da ilişki kurulur. Saba rüzgarı gülün kokusunu her tarafa yayar ve bu koku herkesi mest eder. Saba rüzgarı aynı zamanda gonca hâlindeki gülün açılmasına da sebep olur.(Pala,2002:171; Canım,2016:527).

Gül, bülbül ile olan ilişkisi çerçevesinde de oldukça zikredilmiştir. Gül bülbülün sevgilisidir, bülbül onun aşkıyla şakımakta ve ona ulaşmak için inlemektedir. Hatta gül, kırmızı rengini bülbülün kanından almıştır. Bülbül gonca hâlindeki gülün açılmasını beklerken bir anlık gafletle uyumaya başlamıştır. Bu hâlde gülün dikenleri bülbülün vücuduna batmış ve onu kanlar içerisinde bırakmıştır. Bu kanlar gülün köküne akmış, oradan her tarafına sirayet etmiştir. İnanişâ göre gül o günden beri kırmızı renkte açmaya başlamıştır.

Kütahyalı Vasfî divanında da gül değişik anlam ilgileri ve tamlamalar hâlinde kullanılmıştır.

Gelip eyyâm-ı şitâ gör n'olur ezhâr-ı bahâr

Dökülüp hâk-i siyaha gül-i handân solacak

Kütahyalı Vasfî,G.106/3 (Köksal, 2016: 156)

Beyitte şâir gülün bahar mevsiminde açışı ve gülzarda diğer çiçekler arasında şen, şakrak oluşundan bahsetmektedir. Zira gül baharın çiçeğidir ve onun en büyük endişesi kış mevsiminin gelmesi ve solacak olmasıdır.

Bezm-i vaslından o gonca gülümün dûr oldum

Bana yâr olmuş idi neyleyim agyâr aldı

Kütahyalı Vasfî,G.183/2(Köksal, 2016: 206)

Bu beyitte de sevgili ile gül arasında bir ilişki kurulmuştur. Şâir goncaya benzettiği sevgilisinden ayrı kalışından ve onun rakibe yar olmasından şikayet etmektedir.

Aşağıdaki beyitte de gonca-gül –âşık arasında bir ilgi kurulmuştur. Âşık kendisini bülbüle benzetmekte ve onun gibi inlediğinden söz etmektedir.

Bakıp ahvâlîme rahm eylesin ol gonca benim

Seheri bülbül-i dem-sâz gibi zâr edeyim

Kütahyalı Vasfî,G.121/4 (Köksal, 2016: 166)

Şu beyitler de gül, gonca ve âşık üçgeninde oluşturulmuştur.

'Âlemi bâd-ı sabâdır mest eden ma'mûr eden

İhtîşâm-ı gonca-i handânım artar her sabah

Kütahyalı Vasfî,G.24/4 (Köksal, 2016: 101)

Ol goncaya ben etsem eger derdimi ifşâ

Bî-şekk olurum 'âleme bülbül gibi rüsvâ

Kütahyalı Vasfî,G.9/1(Köksal, 2016: 90)

Semen(yâsemen): Divan şiirinde bir çiçek olarak değişik benzetme ilgileri kurmada kullanılan ve çağrışımsal gücünden istifade edilen semen(yasemen);sevgilinin teni, saçları, yüzü ve yanakları ile ilgili benzetmelerde kullanılmıştır. Ayrıca rengi, kokusu ve beyaz yaprağı dolayısıyla da şiirlerde yer verilmiştir(Bayram, 2001.546 ; Pala, 2002:480)

Kütahyalı Vasfî divanındaki gazellerde semen(yasemen) çiçeği bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Beyitte Vasfî, Leyla ile Mecnun hikayesine telmihle Mecnun'un çektiği çileleri hatırlatmıştır. Sevgilinin saçlarını semen(yasemen) çiçeğine benzetmiştir.

Dil-i Mecnûn'a sorun çille-i Leylâ ne şeşid

Mihen-i silsile-i zülf-i semen-sâ ne şeşid

Kütahyalı Vasfî,G.28/1 (Köksal, 2016: 103)

Lâle: Divan şiirinde çokça kullanılan çiçeklerden birisi de lâledir. Lâle daha çok sevgilinin vücudu, yüzü, gözyaşı ve yaraları olarak düşünülmüş, şarap, kadeh ve taç anlamlarında da kullanılmıştır(Bayram,2007:213). Ayrıca lâle şiirlerde ortasında bir tek sapı oluşu, dikensiz oluşu, çiçeğinin ağzının açık ve ortasının boş oluşu, kokusunun olmaması, yapraklarının yeşilliği ve bahar mevsimiyle ilişkilendirilerek de kullanılmıştır(Kartal,1997:114-117).Lale çiçeği tasavvufî manada da kullanılmıştır. Ebced hesabıyla lalenin 66 sayısına tekabül etmesi, onun Allah lafzıyla birlikte kullanılmasını da sağlamıştır.

Kütahyalı Vasfî divanındaki gazellerde de lale değişik anlam ilgileriyle ele alınmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde şâir sinisini lale çiçeği olarak düşünmüş ve ayrılı acısıyla sinisinin de lale çiçeği gibi açtığından söz etmiştir.

Bak lâle-i sinemde yanan dâg-ı firâka

Her katresi bürhân saçılır didelerimden

Kütahyalı Vasfî,G.150/3(Köksal, 2016: 184)

Gideyim şâhıma ben hâlimi ihbâr edeyim

Açılıp lâle gibi dâğıcı izhâr edeyim

Kütahyalı Vasfî,G.121/1(Köksal, 2016: 165)

Sünbül: Divan şiirinde çokça kullanılan bir çiçek de sümbüldür. Sünbül şiirlerde daha çok şekli ve kokusuyla ön plana çıkar. Şekil olarak dağınık bir görüntü çizen sünbül bu özelliği sebebiyle sevgilinin saçları yerine kullanılır. Kokusu da sevgilinin saçlarının kokusudur. Yine şekil olarak sünbülün yaprakları kılıç gibi tahayyül edilir, çiçeği de bazen bir savaş gerci olan miğfere benzetilir bazen de bulut olur.Uzaktan bakıldığında sünbül bahçesi bir denizi andırmaktadır.(Bayram,2007:213 ; Canım, 2016:543-544 ; Pala,2002:414-415).

Divan şiirinde sünbül daha çok gül ile birlikte kullanılır. Kütahyalı Vasfî de sünbül ile gül aynı beyit içerisinde kullanmış, sünbülü boynu bükük bir âşık olarak değerlendirmiştir. Âşık sünbüle benzeyen görünüşüyle sevgilinin kapısında dua kılmaktadır.

Boyun eğmiş niyâz eyler sana saf-beste sünbüller

Ruhun sevdâsına bâzâra düşmüş satılır güller

Kütahyalı Vasfî,G.73/1 (Köksal, 2016: 133)

Nergis: Nergis çiçeği, beyaz ve sarı taç yaprakları, kokusuz olması, meyve vermemesi ve güzel görüntüsüyle divan şiirinde ele alınmıştır. Benzetme ögesi olarak da ortasındaki siyahlık sebebiyle sevgilinin gözleri yerine kullanılmıştır. Yaprakları da sevgilinin kirpiklerinin yerini tutmaktadır. Ayrıca sevgilinin nergis çiçeğine benzeyen gözleri hafif şaşır, mahmurdur (Bayram,2007:214 ; Canım,2016:536 ; Pala,2002: 356).

Kütahyalı Vasfî’de gazellerinde nergisi yukarıda ifade edilen anlam çerçevesi içerisinde kullanmıştır.

Temennî eylerim Hak’dan bana bir nev-civân olsa

Gözü mahmur nergis-reng iki başı kemân olsa

Kütahyalı Vasfî,G.163/1(Köksal, 2016: 193)

Beyitte şâir, istediği sevgili profilini çizerken iki özellik üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi gözlerinin nergis çiçeği renginde olması ikincisi ise nergis çiçeği gibi mahmur bakışlı olmasıdır.

Yine bir başka beyitte şâir, sevgilinin yanağı ile gül arasında nergis çiçeği ile de gözleri arasında bir ilişki kurmaktadır.

Şâ’irim çün zimmetimdir anı ben vasf eyleyem

Ruh kızıl göz nergis ü gîsû siyeh gerden beyâz

Kütahyalı Vasfî,K.3/2(Köksal, 2016: 213)

Diğer Bitkiler

Kütahyalı Vasfî divanında kullanılan diğer bitki isimleri ise “ *engur, diken, servi, fülful, şeftalü, tuba, mîve-i turfanda*”dır.

Engûr: Üzüm demektir, divan şiirinde şarap veya rakı yerine kullanılır. Renginden dolayı daha çok kırmızı şarabın yerini tutmakta ve sevgilinin dudağına teşbih edilmektedir(Pala,2002:139). Ayrıca divan şiirinde bezm meclisi anlatılırken “*âb-ı engûr*” tamlamasıyla ifade edilir.

Kütahyalı Vasfî divanında engûr içki anlamıyla geçmektedir.

Yâr elinden bâde nûş et kıl temâşâ gül yüze

Lîk Vasfî mübtelâ-yı âb-ı engûr olma hâ

Kütahyalı Vasfî,G.1/7(Köksal, 2016: 85)

Beyitte şâir gözümüzün önünde bir meclisi canlandırmaktadır. Bu mecliste şâir gül yüzlü sevgilisinin elinden içki içmek istemektedir, ikinci mısradaki ise üzüm suyuna yani şaraba, rakıya bağımlı olmaması hususunda kendisini uyarmaktadır.

Aşağıda ise şâir şarabın evde imal edilmesi geleneğine telmihte bulunmaktadır. Bilindiği üzere ev yapımı şarabın keyifle içilecek kıvama gelmesi için bir süre bekletilmesi gerekmektedir.

*Zannım azacık irdi kemâl askıdan indik
Terbiyyet için baskıda engûr-ı şarabız*

Kütahyalı Vasfî,G.85/3 (Köksal, 2016: 141)

Diken: Sivri uçlu çıkıntılı olan bir bitkidir. Divan şiirinde daha çok gül ile birlikte kullanılmıştır. Kütahyalı Vasfî divanında bir yerde kullanılmıştır.

*Ugunma va'd eder bana leyl ü nehâr velî
Vermez müsâ'adât-ı visâli diken bana*

Kütahyalı Vasfî,G.8/3(Köksal, 2016:141)

Şâir, beyitte diken sevgiliye kavuşmayı engelleyen bir nesne olarak değerlendirir. Burada aynı zamanda gül ile diken arasındaki ilişkiye de bir telmih vardır.

Servi: Servi hem divan şiirinde hem de Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan ağaçtır. Boyunun uzunluğu, yaz kış yapraklarını dökmeyişi, su kenarlarında yetişmesi bazı özelliklerindedir. Özellikle mezarlıklara dikilmesi ona uhrevî anlamlar yüklenmesini de sağlamıştır. Mezarlıklardaki kötü kokuyu gidermesi, rüzgarla birlikte çıkardığı “hû” sesinin bir zikri andırması, boyunun uzunluğu ile minareye teşbih edilmesi bazı hususiyetlerindedir. Divan şiirinde ise boyunun uzunluğu ile sevgilinin uzun boyu yerine kullanılmıştır(Canım,2016: 538-542).

Kütahyalı Vasfî divanında geleneğe uygun bir kullanım ile karşımıza çıkmaktadır. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin boyunu serviye benzetmiş ve onun hırâm etmesini yani naz ile salına salına yürümesini istemiştir.

*Ey şûh-ı mû-miyânım refîâra gel kıyam et
Servi boyun görünsün bir nâz ile hırâm et*

Kütahyalı Vasfî,G.17/1(Köksal, 2016: 85)

Fülfül: Mide ve bağırsak rahatsızlarına iyi geldiği kabul edilen, sınırları yatıştırdığı bilinen bir bitkidir. Divan şiirinde fülfül sevgilinin yüzündeki siyah nokta için kullanılır (Canım,2016: 526).

Kütahyalı Vasfî'de fülfül sözcüğünü sevgilinin “ben”i yerine kullanmıştır. Şâir beyitte sadece bir benzetme yapmamış aynı zamanda sevgilisinin “ben”i ile fülfülün denk tutulmasına da karşı çıkmıştır.

*Gözümden bir zamân çıkmaz hayâl-i hâl-i ruhsârın
Misâl olmaz benim 'indimde asla ana füfüller*

Kütahyalı Vasfî,G.73/2 (Köksal, 2016: 133)

Şeftali: Çiçekleri pembe renkli olan bir meyvedir. Divan şiirinde bûse yerine kullanılmıştır (Canım,2016:545)

Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin boyunun uzunluğundan bahsetmiş, aynı zamanda onu bir şeftaliye benzetmiştir.

*Olayım nâ'il-i ekl bir iki şeftâluna ben
Elim ermez sana ey servi-nihâlim beri gel*

Kütahyalı Vasfî,G.116/6 (Köksal, 2016: 162)

Tûbâ: İlahi nitelikleri olan bir cennet ağacı olarak kabul edilir. Tûbâ ağacının kökleri yukarda dalları aşağıdadır. Bu şekliyle de tüm cenneti gölgelemektedir. Bu inanıştan mütevellit sevgilinin boyu da tûbâ ağacına benzetilir (Canım,2016:546 ; Pala,2002:459).

Kütahyalı Vasfî'de aşağıdaki beyitlerde sevgilinin boyunu tûbâ ile eş tutar.

*Demişim kaddine tûbâ senin ey serv-i revân
'Aceb ol nâz ile refîârına bilmem ne desem*

Kütahyalı Vasfî,G.119/4 (Köksal, 2016: 165)

*Gece gündüz niğeh-i raksına mecbûr oldum
Hele tûbâ gibidir kadd-i nihâlin şâhum*

Kütahyalı Vasfî,G.143/2(Köksal, 2016: 180)

Mive-i Turfanda: Taze meyve anlamındadır. Mevsiminden sonra veya meyvelerin ilk çıkış anında satılan meyve anlamı da vardır (Kubbealtı Lugatı, E.T: 05.01.2019).

Kütahyalı Vasfî aşağıdaki beyitte sevgiliyi turfanda bir meyveye benzetmiştir. Nasıl ki bu meyveler insanlar tarafından arzu edilirse Müslüman ya da kâfir herkes gece gündüz sevgiliyi arzulamaktadır.

Senin ey mîve-i turfanda misâlin yokdur

Şeb u rûz arzu çeker kâfir ü İslâm sana

Kütahyalı Vasfî,G.6/2(Köksal, 2016: 85)

KÜTAHYALI VASFÎ DİVANINDA HAYVANLAR

Divan şâirinin şiirlerinde ele aldığı unsurlardan birisi de hayvanlardır. Gerek hayatın içinde insanlarla birlikte yaşayan hayvanlar gerekse efsanevi/mitolojik hayvanlar daima şiirin konusu olmuştur.

Divan şâiri sevgili ile ilgili benzetmelerde hayvanları kullanmıştır. Sevgilisini bazen ormanda gezen bir âhû olarak değerlendirmiş bazen de anka, simurg gibi kuşlarla ilişkilendirmiştir. Kendisini de gece gündüz durmadan inleyen bir bülbül yerine koymuştur. Rakibi ise kargaya, köpeğe, eşeğe veya domuza benzetmiştir (Canım,2016:471).

Divan şiirinde hayvanlar bazen özel olarak da ele alınmış ve sadece hayvanlardan bahseden müstakil eserler yazılmıştır. Şeyhî'nin Harnâmesi, Nefî'nin Rahşiyyesi, Kara Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ü bunlardan bazılarıdır. Bunun yanında bülbül, kuzu, hümâ vb. redifli şiirlerde yazılmıştır (Ertap,1996:6).

Makalemizin bu kısmında da Kütahyalı Vasfî divanındaki gazellerde yer bulan hayvanlar üzerinde duracağız. Vasfî divanında tespit ettiğimiz hayvan isimleri “bülbül(andelîb),murg, tûtî, pervâne, âhû, semender, küheylan, kuzu'dur.

Bülbül(andelîb): Divan şiirinde adından en çok söz edilen ötücü kuşların başında gelmektedir. Sadece divan şiirinde değil bütün Doğu edebiyatlarında bülbül başta güzel sesli oluşu ve âşığa benzetilmesi hasebiyle kullanılmıştır. Bülbülün bahar mevsiminde güllerin açıldığı dönemde güzel sesiyle şakımaya başlaması gül ile aralarındaki bir aşk olarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle de bülbül âşığın, gül de o âşığa yüz vermeyen sevgilinin yerini almıştır (Canım,2016:484).

Gülün naz için bülbülün ise niyaz için yaratıldığı kabul edilir. Bülbül, uğruna kanlı yaşlar döktüğü bülbüle ulaşmak için gece gündüz dua kılar. Gül ise onun bu hallerine aldırış etmez. Bülbül ise gülün bu edalarından şikayetçi değildir (Pala,2016:77)

Hoş-nevâ, gûyâ, medhhân, biçâre, mest vb. unvalarla şiirlerde yer bulan bülbül, âşığın canı, gönlü, sesi gibi anlamlarda kullanılırsa da daha çok âşığın kendisi olarak kabul edilir(Ertap,1996: 25).

Kütahyalı Vasfî divanında da bülbül değişik özellikleriyle kendisine oldukça fazla yer bulmuştur.

Ol goncaya ben etsem eger derdimi ifşâ

Bî-şekk olurum 'âleme bülbül gibi rüsvâ

Kütahyalı Vasfî,G.9/1(Köksal, 2016:

Yukarıdaki beyitte bülbül-gül- âşık arasında ilişki kurulmuştur. Kendisini bir bülbül olarak değerlendiren âşık muradını anlatmak istemekte buna rağmen rezil olmaktan da korkmaktadır.

İhtirâk-ı sine-i sûzânım artar her sabâh

Bülbül-i şeydâ gibi efgânım artar her sabâh

Kütahyalı Vasfî,G.24/1(Köksal, 2016: 101)

Bu beyitte de şâir kendisini “bülbül-i şeydâ” olarak tanımlamıştır. Seher vakti bülbülün güle niyaz ederek şakıması, ona kavuşmak istemesi ile kendi gönlü arasında bir benzerlik ilişkisi kurmuştur.

Şâir aşağıda verdiğimiz beyitte ise bülbülü uyarmaktadır. Bahar mevsiminin gelmiş olması, etrafın güllerle dolu olması bülbülü kandırmasın çünkü bu dünya hep engellerle kötülüklerle doludur. Hiç kimse mutlu değildir, demektedir.

Etmesin bülbül bahârın zînetini iftihâr

Hep 'avârizdır bu 'alem hiç kimin ârâmı var

Kütahyalı Vasfî,G.68/2 (Köksal, 2016: 130)

Son olarak vereceğimiz şu beyitler de bülbülü değişik açılardan ele alması bakımından önemlidir.

Civâr-ı gülsitânda nâliş-i bülbül de bir iş mi
Nehâr u leylimi bilmem bana her cây zindândır

Kütahyalı Vasfî,G.76/4 (Köksal, 2016: 136)

Nevâyı kesmezem ben bâg u bâgvân olsalar ‘âciz
Dehân-ı ‘andelîb âh u figân u zârdan dönmez

Kütahyalı Vasfî,G.90/4 (Köksal, 2016: 145)

Murg: Divan şiirinde kuş sözcüğünün yerini tutmaktadır. Murg daha çok âşığın kendisi olur. Bazen de âşığın gönlü murga benzetilir. Gönül, kuş ve uçmak sözcükleri arasında da bir ilgi kurulur.

Kütahyalı Vasfî divanında da murg sözcüğü ile değişik anlam ilgileri kurulmuştur. Aşağıdaki beyitte murg gönül olarak değerlendirilmiştir. Gönül kuşu, gerçek vatanının sevgilinin kaşlarının arası olduğunu ifade etmektedir. Tabii bu beyitte bülbül ve onun yuvası olan âşiyâna da gönderme yapılmıştır.

*Severim doğrusu cândan o yürek pâreidir
Vatan-ı murg-ı dil ebrûlarının arasındır*

Kütahyalı Vasfî,G.36/1 (Köksal, 2016: 109)

Aşağıdaki beyitte de gönül daldan dala konan bir kuşa benzetilmiştir. Ancak artık beğenilmediğinden dert yanmaktadır.

*Günde bin dala konarken murg-ı dil tayrân ile
Şimdi n’oldu kim beğenmez bir nihâl ü lâneyi*

Kütahyalı Vasfî,G.190/4(Köksal, 2016: 211)

Tûtî: Papağan adı verilen kuştur. Dudu kuşu olarak da bilinmektedir. İnanişâ göre tûtî konuşma özelliğini doğuştan değil, sonradan kazanmıştır. Bir aynanın karşısına konulan tûtî aynada kendi aksini görmüş. Bu arada aynanın arkasına geçen birisi konuşmaya başlamış. Tûtî’de aynada kendisi gibi bir kuşun konuştuğunu zannedip zamanla konuşma özelliği kazanmış. Bu inaniştan dolayı divan şiirinde tûtî konuşma özelliğiyle ele alınır. Ayrıca tûtî’nin şekerle beslenmesi, tüylerin çok renkli oluşu da şiirlere konu olmuştur. Bazen sevgili tatlı dili, şeker gibi sözleriyle tûtî kabul edilmiş bazen de kafesin içerisindeki tûtî’ye telmih yapılarak âşık kastedilmiştir (Canım,2016:512-513 ; Pala,2002:461).

Kütahyalı Vasfî divanında iki yerde tûtî kullanımını tespit ettik. Birinci beyitte şâir sevgilisi ile tûtî arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Sevgilinin yürüyüşünü gören tûtîlerin kendilerini kaybedeceklerinden bahsetmektedir.

İkinci beyitte de bu sefer sevgilinin konuşması ile tûtînin sözleri arasında bir ilişki kurulmuştur. Tabii sevgilinin sözleri tûtîyi hayran bırakmıştır.

*Nutku tutulup kendini gayb eyler o demde
Tûtîler eger nâz ile reftârını görse*

Kütahyalı Vasfî,G.168/3(Köksal, 2016: 196)

*İşitse tûtîyân güftâr-ı renginin kalır hayrân
Sadâ-yı hoş-edânı tuymasın gülşende bülbüller*

Kütahyalı Vasfî,G.73/4 (Köksal, 2016: 134)

Pervâne: Geceleri ışığın çevresinde dönen kelebeektir. Bu basit olay divan şiirinde derin manalar kazanmıştır. Pervâne âşık olarak kabul edilmiş, etrafında döndüğü ışık ise sevgili olarak değerlendirilmiştir. Hatta pervânenin şikayet etmeden sessizce dönmesi ve bir müddet sonra can vermesi tasavvufî manada da işlenmiştir. Burada pervâne ilahi aşk yolundaki mürid olmuş ışık ise mürşîd yerine geçmiştir (Canım,2016:500,501; Pala,2002;370).

Pervâne, Kütahyalı Vasfî divanında çokça işlenmiştir. Pervâne Vasfî’nin beyitlerin de gelenek içerisinde kazandığı anlama uygun kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir kendisini aşk ateşiyle yanıp tutuşan bir pervaneye benzetmiştir. Bu ateşin tesiriyle yanan gönlünü de virâne gibi görmektedir.

*'Aşk âteşine ben gibi pervâne bulunmaz
'Âlemde bu sînem gibi vîrâne bulunmaz*

Kütahyalı Vasfî,G.77/1 (Köksal, 2016: 136)

Yine bir başka beyitte ise şâir, aşk ile sevgilinin etrafında onu yanağını görmek arzusuyla dolaştığını ifade etmektedir. Yanağını görünce de tek isteği yanıp kül olmaktır.

*Devrân ederim 'aşk ile pervâne misali
Yanmak dilerim şu 'le-i ruhsârı görürsem*

Kütahyalı Vasfî,G.133/3(Köksal, 2016: 173)

Aşağıdaki beyitlerde pervâne, âşık ve sevgili ilişkisini değişik şekillerde ele almaktadır.

*Bu derdın sırrına vâkıf değildir binde bir 'âşık
Temâşâ kıl ki pervâne helâk-i nârdan dönmez*

Kütahyalı Vasfî,G.90/5 (Köksal, 2016: 145)

*Cemâl-i dil-bere pervâne-veş perend etdim
Telâş-ı cân arasında 'itâba kim bakacak*

Kütahyalı Vasfî,G.107/2 (Köksal, 2016: 156)

Âhû: Divan şiirinde çok sık adı geçen hayvanlardan biridi de âhûdur. Kokusunun hoşluğu, gözlerinin güzelliği ve ürkekliliği hasebiyle sevgili için benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolay ele geçirilmeyişi de av ile ilgili kullanımlara sebep olmuştur. Sevgili de kolay ele geçirilmez, bu sebepten âhûya benzetilir. Mecnûn'un Leylâ'dan ayrı düştüğünde çöllerde âhûlarla konuşmasına da ara sıra telmih yapılır. Âhûnun göbeğinde çıkarılan misk kokusu ile sevgilinin saçları arasında ilişki kurulur. Âhû sevgilinin saçlarının kokusunu kısıksandığı için içerisine kan oturmakta ve bu zamanla miske dönüşmektedir (Canım,2016; Pala,2002:14).

Kütahyalı Vasfî divanında âhû ile ilgili tespit ettiğimiz kullanımlar şunlardır.

*Bu semte geldi bir âhû-yı hoş-ârâ-yı Gedûs
Merâkım oldu 'aceb kim nasıl hevâ-yı Gedûs*

Kütahyalı Vasfî,G.92/1 (Köksal, 2016: 146)

*İki âhûya tutuldum biri sâfî –meşreb
Birin tarzına etvârına hayrân gönlüm*

Kütahyalı Vasfî,G.136/4(Köksal, 2016: 175)

Birinci beyitte şâir, Kütahya ilinin Şaphane ilçesine bağlı bir yer olan Gedus'ta gördüğü bir güzelden bahsetmektedir. Bu güzeli âhûya benzetmekte ve kim olduğunu da merak etmektedir.

İkinci beyitte ise şâir aynı anda âhûya benzettiği iki güzele gönlünün kaydığından bahsetmektedir. Birisini daha çok beğenmiş, tarzına ve davranışlarına hayran olmuştur.

Semender: Ateşin içine girdiği halde yanmadığına inanılan bir tür hayvan. İnanışa göre semender ateşe girdiği zaman bir sıvı salgılar ve bu sebepten ateş ona zarar vermezmiş lakin birkaç dakika sonra bu sıvının etkisi kaybolduğunda kül olurmuş. Divan şiirinde özellikle âşığı tanımlamada semender benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık da semender gibi aşk ateşiyle birlikte hayatını sürdürür(Canım,2016:503;Pala,2002:399).

Aşağıdaki beyitler semenderin kullanımıyla ilgilidir.

Yârın yoluna mahv-ı vücûd eyleye geldim

Yanmaga semender gibi külhanlara geldim

Kütahyalı Vasfî,G.129/4(Köksal, 2016: 171)

Semenderler gezer sinemde taşlar bitdi bağrımda

Gözüm mehcûr-ı hâb oldu efendim iftirâkınla

Kütahyalı Vasfî,G.165/4(Köksal, 2016: 194)

İlk beyitte şâir, sevgili uğruna yanmaktan söz etmekte ve bunu bir semender gibi yapacağından bahsetmektedir. İkinci beyitte ise sevgiliden ayrı kalışın kendisini uykusuz bıraktığından ve gönlünde semenderlerin gezdiğiinden söz etmektedir. Burada âşığın gönlünün semenderleri cezbedecek kadar ateş ile dolu olması da dikkati çekmektedir.

Küheylan: At, Türk insanının yaşamında önemli bir yer tutan hayvandır. Ata verilen bu önem kendisini hayatın her safhasında gösterdiği gibi edebiyatta da göstermiştir. Atın değişik cinslerinden atlar için kullanılan eşyalara kadar bir sürü unsur özellikle şiirin konusu olmuştur. Divan şâirleri onlardan söz ederken “*ahreç, aşkar edhem, esb, eşheb, küheylân şebdîz, rahş vb.*” ifadeler kullanmışlardır (Canım,2016:502; Levend,1984:367-376 ; Pala,2002:40).

Kütahyalı Vasfî divanında at, küheylân olarak geçmektedir. Şâir atın bağlandığı yere bir köpeğin bağlanmasından şikayet etmektedir. Buna sabredemeyeceğini ifade etmektedir.

Çü küheylân yerine bağladılar alagi

Buna sabr eyleyecek biz gibi sâbir yok

Kütahyalı Vasfî,G.102/2(Köksal, 2016: 153)

Kuzu: Halk şiirinde daha çok kullanılan koyunun yavrusu anlamına gelen bir hayvan adıdır. Kütahyalı Vasfî divanında da kuzu redifli bir gazel bulunmaktadır. Gazelin matla beyti şöyledir:

Gayrı senden başka yokdur yâr-ı gârım gel kuzum

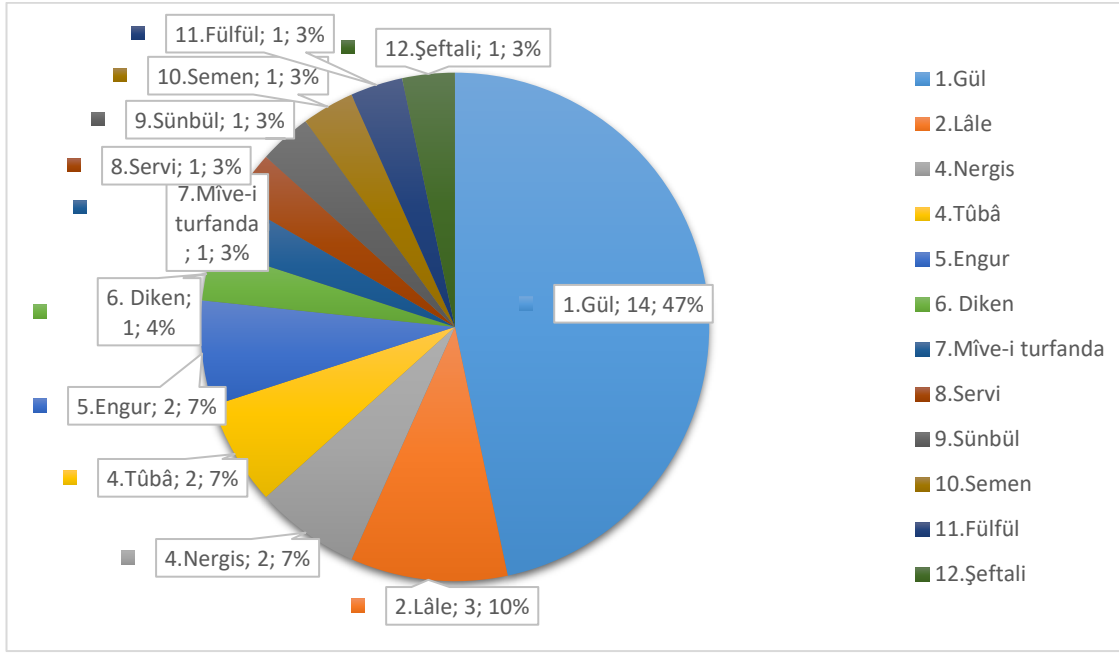
Uğruna sarf eylerim ben cümle varım gel kuzum

Kütahyalı Vasfî,G.126/1(Köksal, 2016: 168)

SONUÇ

Son dönem divan şâirlerinden olan Kütahyalı Vasfî divanında bitki ve hayvan isimlerine yer vermiştir. Bu iki unsuru kullanırken hem geleneğin tarih boyunca bunlara yüklediği anlamı göz önünde bulundurmuş hem de kendi muhayyilesinde değişik çağrışımlar yakalamıştır.

Divan üzerinde yaptığımız taramada karşılaştığımız bitki isimleri ile ilgili sayısal veriler aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 1: Vasfi Divanında Bitkiler

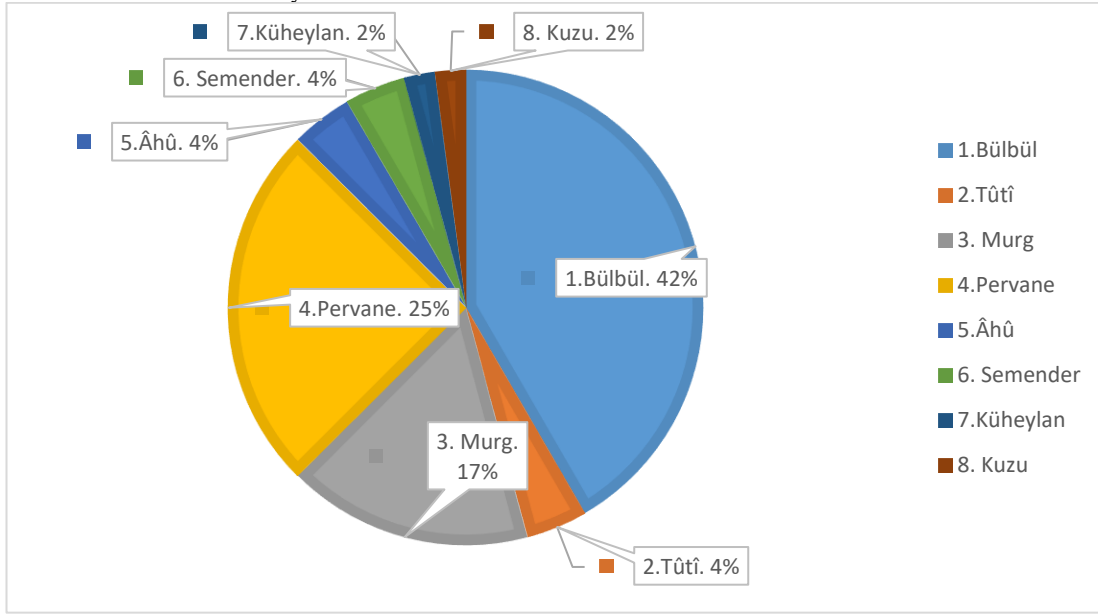
Tablodan da görüleceği üzere Vasfî divanında en çok karşılaştığımız bitki bir çiçek olan güldür. Gülün bu kadar çok kullanılması gayet normaldir. Çünkü gül divan şiirinde en çok kullanılan çiçektir. Konuyla ilgili Yavuz Bayram şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Klasik Türk şiirinde en çok dikkat çeken çiçek, tartışmasız gül olmuştur. Gülden sonra divan şâirlerinin en çok kullandıkları çiçek ise lâledir. Sümbül, nergis, yâsemin ve menekşe de klasik Türk şiirinde oldukça sık kullanılan çiçeklerdendir. Kullanıldıkları beyitlerin sayıları açısından dördüncü grubu; reyhân, süsen, erguvân, karanfil, nilüfer, şebboy, za’ferân ve zambak oluşturmaktadır. Buhurımyem, leylak ve mercanköşk gibi çiçeklerin geçtiği beyitler ise istisna derecesinde azdır.”(2007:217)

Bitkiler divan şiirinde hem gerçek anlamda hem de sembolik anlamda kullanılmıştır. Burada tercih şâirin kendisine aittir. Şâir ister geleneğin o bitkiye yüklediği sembolik anlamı şiirlerine almakta gerekse kendi zihninde yeni anlam alanları oluşturmaktadır.

Şurası bir hakikattir ki divan şiiri hayatın dışında değildir. Bu edebiyatın şâirleri de şâirliklerini bir hobi olarak görmemektedirler. Hayatın içine karışmakta, karşılaştıkları her türlü nesneyi şiirlerinde kullanmaktadırlar. Bunların başında da bitkiler gelmektedir. Özellikle de çiçekler hem gerçek anlamlarıyla hem sembolik anlamlarıyla hem de mitojik anlamlarıyla kullanılmıştır.

Vasfî divanında kendisine yer bulan hayvanlar ile ilgili veriler de aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2: Vasfi Divanında Hayvanlar

Tablodan da anlaşılacağı üzere Vasfi'nin şiirlerinde en çok bülbül zikredilmektedir. Zira bülbül sadece divan şiirinde değil, bütün Doğu edebiyatlarında adından en çok söz edilen hayvandır. Gül ile bülbül arasında var olduğuna inanılan muhayyel aşk Vasfi'yi de etkilemiştir. Bülbülden sonra ise en çok pervaneye yer verilmiştir. Daha sonra sırasıyla diğer hayvanlar Vasfi divanında kendisine yer bulmuştur.

İncelememiz sonucunda Vasfi divanında gerek bitki isimlerinin gerekse hayvan isimlerinin sıkça kullanıldığını tespit ettik. Bu da bize Vasfi'nin anlatımını zenginleştirmede bu iki unsura ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bayram, Yavuz(2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S.2/4 2007.

----- (2001). Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri. Doktora Tezi. Samsun. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canım, Rıdvan(2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Çetindağ, Yusuf(2002). Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri. *Türkler Ansiklopedisi*. C.4 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 171-181.

Kartal, Ahmet(1997). Klasik Türk Edebiyatında Lale. *Bilig Türk dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. S.4. s.114-117.

Köksal, Mehmet Fatih(2016). *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfî Dîvânı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kurnaz, Cemal(1996). Gül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.219-222.

Levend, Agah Sırrı(1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler Ve Remizler Mazmunlar Ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Pala, İskender(2002). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları

Önder, Ertap(1996). Divan Şiirinde Hayvan Motifi. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.